DREPTUL LA ÎNVĂȚĂTURĂ-DREPT DE EMANCIPARE

NICHITA Rodica, lector universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Abstract: *The right to education necessarily implies a right of access to all forms of education existent at a given moment, this right being correlated with a set of obligations assumed by the State in achieving its educational function. First, the State must have already created a widespread educational system, which must be continuously sustained and developed. We agree that education must fulfil the role to transmit, not just information but also values. However, we believe that education, rather than to convey something, must create capabilities so that people become able to develop their own values, forged on a pluralistic knowledge.*

Educația este recunoscută în prezent ca fiind calea către libertate, iar o societate democratică liberă depinde în mod esențial de abilitățile membrilor săi de a alege liber, de a gândi și a se exprima asemenea, precum și de a contribui la progresul politic și social prin urmarea propriilor interese[1].

În complexitatea sa, dreptul la învățătură conține o serie de componente care pot fi identificate în mod plenar doar făcând o analiză globală a tuturor actelor normative care îi dau substanță, deoarece, spre deosebire de alte drepturi ale omului sau libertăți publice, nu beneficiază de o reglementare unitară, fiecare sursă de drept dedicată acestuia oferind o recunoaștere mai extinsă sau mai restrânsă. Pentru acest motiv, trebuie avute în vedere atât izvoarele de la nivel internațional, cât și principalul izvor de drept intern care îl consacră – Constituția Republicii Moldova- articolul 35.

Din prima categorie, Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale[2] reprezintă resursa de referință, deoarece acesta are meritul de a fi cel mai eficient și exhaustiv izvor de drept în materia dreptului la învățătură[3]. Desigur, în paralel cu Pactul avem în vedere și Declarația Universală a Drepturilor Omului, care reprezintă punctul de plecare al sistemului internațional contemporan de protecție a drepturilor omului și, în același timp, are valoare

(vizualizat 10.09.2015)

[1] Caetano Pimentel, The Human Right to Education: Freedom and Empowerment; Multicultural Education; Summer 2006; 13,4; pag. 3.

[2] Adoptat și deschis spre semnare de Adunarea Generală a Națiunilor Unite la 16 decembrie 1966 prin Rezoluția nr. 2200 A (XXI), intrat în vigoare la 3 ianuarie 1976, conform dispozițiilor art. 27. România a ratificat Pactul la 31 octombrie 1974 prin Decretul nr. 212, publicat în Monitorul Oficial al României, partea I, nr. 146 din 20 noiembrie 1974.

[3] Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale din 16.12.1966. *Tratate internaționale,1998, volumul 1, pag. 18 (În vigoare pentru Republica Moldova din 26.0.4.1993).*

constituțională în sistemul de drept a Republicii Moldova, căpătată prin afirmarea sa drept referință de interpretare în articolul 4 al Constituției Republicii Moldova. Art. 13 al Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale se referă în mod explicit la mai multe principii aplicabile în domeniul învățământului public în mod particular, dar și al educației la modul general.

În primul rând, statele semnatare ale Pactului recunosc „dreptul pe care îl are orice persoană la educație”.De asemenea, Pactul instituie o serie de garanții în vederea exercitării efective a acestui drept, cum ar fi: caracterul obligatoriu, general accesibil și gratuit al învățământului primar; generalizarea și accesibilitatea învățământului secundar, care în timp va căpăta și caracter gratuit; egalitatea de șanse pentru a asigura accesibilitatea la învățământul superior în funcție de capacitatea fiecăruia, în special prin introducerea treptată a gratuității; dezvoltarea unei rețele școlare la toate nivelurile și ameliorarea continuă a condițiilor materiale.

Același articol 13 instituie mai multe principii liberale în domeniul educației, prin garantarea libertății părinților ori tutorilor legali ai copiilor de a alege pentru copiii lor instituții de învățământ altele decât cele ale autorităților publice, respectând totuși normele minimale pe care le poate prescrie sau aproba statul în materie de educație. În același sens, se instituie libertatea părinților de a asigura educația religioasă și morală a copiilor lor în conformitate cu propriile lor convingeri, precum și interdicția de a aduce atingere libertății indivizilor și persoanelor juridice de a înființa și de a conduce instituții de învățământ, respectând totodată celelalte exigențe stabilite în paragraful 1.

Suplimentar față de reglementările în materia educației existente la nivel național anterior adoptării acestui Pact, art. 13 stabilește și scopurile pe care trebuie să le urmărească educația, astfel: „deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale și să întărească respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale. Pe lângă aceasta, ele sunt de acord că prin educație orice persoană trebuie să devină capabilă de a juca un rol util într-o societate liberă, că educația trebuie să favorizeze înțelegerea, toleranța și prietenia între toate națiunile și toate grupurile rasiale, etnice sau religioase și să încurajeze dezvoltarea activităților Națiunilor Unite pentru menținerea păcii.”

Beneficierea de dreptul la învățătură constituie o premisă pentru exercitarea celorlalte drepturi ale omului. Prin aceasta, înțelegem că niciun drept recunoscut unui individ care nu se bucură de apanajul educației nu poate fi în mod propriu realizat, adus la îndeplinire, în lipsa unui grad minim de cunoștințe dobândite prin accesul la o formă elementară de educație, putând chiar afirma că însăși conștientizarea existenței acestor alte drepturi nu poate să existe la un individ privat de dreptul la învățătură, cu atât mai puțin modalitățile de a-și proteja aceste drepturi.

Dreptul la învățătură, prin indivizibilitatea sa, este considerat a fi un instrument pentru toate drepturile omului.[1]

În acest sens, dreptul la învățătură este văzut ca un veritabil drept de emancipare, de dezvoltare („empowerment right”) [2], aspect scos în evidență de către principalul instrument de interpretare a art. 13 al Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale – Comentariul general nr. 13[3], care consideră dreptul la educație „principalul vehicul prin care adulți și copii marginalizați economic și social se pot ridica din sărăcie și pot obține mijloacele de a participa deplin în viața comunității din care fac parte”.

Categoria drepturilor de emancipare a fost propusă în doctrină într-o clasificare a drepturilor omului în drepturi de supraviețuire care au rolul de a garanta existența individului, drepturi de apartenență menite să asigure individului un loc în societate, drepturi de protecție care asigură protecția individului împotriva abuzurilor de putere ale statului și drepturi de emancipare.[4]

În ceea ce privește drepturile de emancipare, acestea au rolul de a-i conferi individului control asupra cursului propriei vieți, precum și posibilitatea de a participa activ în viața politică, economică,

[1]Patrice Meyer-Bisch, The right to education in the context of cultural rights, studiu prezentat în cadrul celei de-a XIX-a sesiuni a Comitetului O.N.U. pentru Drepturile Economice, Sociale și Culturale, 30 noiembrie 1998, Documentul U.N. cu nr. E/C.12/1998/17, pct. 4.

[2] Doctrina este unanimă în considerarea dreptului la educație ca fiind un drept de emancipare: Fons Coomans, Clarifying the core elements of the right to education, în: Fons Coomans și Fried van Hoof, The Right to Complain about Economic, Social and Cultural Rights, SIM Special No. 18, SIM, Utrecht, 1995, p. 9-26; Mustapha Mehedi, The Realization of the Right to Education, Including Education in Human Rights. The Content of the Right to Education, Documentul UN nr. E/CN.4/Sub.2/1999/10, 1999, pct. 1-4; Katarina Tomaševski, Annual report of the Special Rapporteur on the right to education, Documentul UN nr. E/CN.4/2001/52, 2001, pct. 11-14; Klaus Dieter Beiter, op. cit., p. 28.

[3] Documentul UN nr. E/C.12/1999/10, Implementarea Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale. Comentariul General nr. 13 Dreptul la educație, publicat la 8 Decembrie 1999, pct. 1.

[4] Jack Donnelly și Rhoda Howard, Assessing national human rights performance: A theoretical framework, în Human Rights Quarterly, Vol. 10, 1988, p. 214–248.

socială și culturală a societății, oferindu-i mijloacele pentru exercitarea și apărarea celorlalte drepturi. În afară de dreptul la învățătură, mai sunt considerate a fi drepturi de emancipare libertatea de asociere, dreptul la o presă liberă sau dreptul de acces la cultură.

În ceea ce privește dreptul la învățătură, acesta este considerat un drept de emancipare în virtutea potențialului liberator pe care acesta îl conferă indivizilor. Acest potențial a fost foarte bine exprimat într-un celebru citat atribuit lui Nelson Mandela: *„Educația este cel mai puternic motor pentru dezvoltarea personală. Prin intermediul educației este posibil ca fiica unui țăran să poată deveni un doctor, ca fiul unui miner să poată deveni directorul minei, ca un copil de lucrători agricoli să poată deveni președinte al unei mari națiuni. Este ceea ce facem din ceea ce avem, nu din ceea ce ne este oferit, ce separă o persoană de alta."* Exercitarea dreptului la învățătură și realizarea în acest fel a scopurilor atașate acestuia reprezintă posibilitatea prin care un individ dobândește mijloacele necesare exercitării altor drepturi.

Drepturile civile și politice, cum ar fi libertatea de exprimare, libertatea de asociere sau dreptul de participare la viața politică, vor avea substanță și conținut numai atunci când o persoană este educată.[1] Numai cei care se pot informa, cei care își pot exprima ideile și care se pot întruni pentru a-și articula preocupările sunt în poziția de a lua parte la viața politică. În mod similar, doar o persoană educată poate lua o decizie în cunoștință de cauză și își poate exercita în mod corespunzător dreptul de a vota sau de a candida pentru o funcție politică.[2] Pentru aceste considerente, putem afirma că dreptul la învățătură este o necesitate pentru emanciparea politică.

Fără educație, accesul indivizilor la locuri de muncă este drastic limitat[3], în consecință fiind limitată și libertatea de alegere a profesiei, meseriei sau ocupației, garantată, spre exemplu, de art. 43 din Constituția Republicii Moldova. Dreptul la ocrotirea sănătății și dreptul la un standard adecvat de viață reprezintă de asemenea exemple ale modului în care educația contribuie la dezvoltarea socio-economică, având în vedere că standardul de viață al unei persoane crește considerabil pe măsură ce aceasta beneficiază de o educație cât mai avansată și de calitate.

Educația este o cale către realizarea drepturilor economice și sociale. Mai evidentă este necesitatea educației pentru realizarea drepturilor culturale, existând o conexiune strânsă între dreptul la educație și toate drepturile culturale. Dreptul de a participa la viața culturală, prevăzut în art. 15 al Pactului internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale, precum și de art. 33 al Constituției Republicii Moldova, nu poate fi exercitat de către o persoană lipsită de educație. Importanța educației pentru prezervarea și transmiterea identității culturale a fost conștientizată încă din epoca medievală, aspect care s-a reflectat în preocupările așezămintelor religioase pentru educarea tinerilor, multă vreme acestea reprezentând unica formă organizată de activitate educațională, în lipsa unor acțiuni din partea conducătorilor laici ai societăților medievale în domeniul educației.

Acestea reprezintă însă doar exemple pentru portretizarea caracterului de drept de emancipare pe care îl are dreptul la învățătură. În esență, privarea unui om de o educație de bază este echivalentă cu afectarea demnității umane, deoarece un om ignorant, lipsit de educație, nu este în măsură să exercite prerogativele specifice apartenenței sale la societate.

În acest sens, primul alineat al art. 13 din Pactul internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale impune drept scop ca „educația să urmărească deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale și să întărească respectarea drepturilor omului și libertăților fundamentale."

De aceea, considerăm că deplina dezvoltare a personalității umane și a simțului demnității sale reprezintă valorile supreme cele mai apropiate dreptului la învățătură, fiind posibilă în acest sens o conexiune între art. 1 alin. (3) al Constituției Republicii Moldova, Republica Moldova este un stat de drept, democratic, în care demnitatea omului, drepturile și libertățile lui, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme și sînt garantate și art. 35. Aceste valori trebuie să reprezinte referința în analiza oricăror dispoziții normative subsecvente Constituției și a acțiunilor pe care statul le întreprinde în realizarea dreptului la educație. Necesitatea impunerii valorilor supreme s-a resimțit în special ca urmare a exemplelor negative oferite de statele

[1] Fons Coomans, op. cit., p. 11; Mustapha Mehedi, op. cit., pct. 1.
[2] Klaus Dieter Beiter, op. cit., p. 29.
[3] Tomasevski, K., Unasked Questions about Economic, Social, and Cultural Rights from the Experience of the Special Rapporteur on the Right to Education (1998-2004): A Response to Kenneth Roth, Leonard S. Rubenstein, and Mary Robinson, Human Rights Quarterly, May 2005, 27, 2

totalitare, care, în mod paradoxal, au fost primele care au creat și impus un sistem educațional generalizat, dublat de obligația impusă tuturor cetățenilor de a urma educația primară în cadrul acestor instituții create de stat.

Prin intermediul educației de stat s-a urmărit impunerea controlului social, a conformității intelectuale, în detrimentul creativității, autonomiei și gândirii critice.[1] Acesta reprezintă un posibil efect negativ pe care îl poate determina recunoașterea dreptului la educație primară și obligația corelativă a dobândirii acesteia de către orice persoană, fără asigurarea libertății educației, precum și a impunerii unor valori drept scopuri ale sistemului educațional.

[1] Klaus Dieter Beiter, op. cit., p. 28